

65°). A hajó hossza 5,5 m, szélessége 4,3–4,4 m. A patkóíves szentély hossza 3 m, szélessége 2,5 m. A pontos keltezését illetően nehézségeink vannak, mivel a sírokat kevés kivétellel teljesen feldúlták, amelyeket pedig sikerült feltárni, nem tartalmaztak leletet. Nem segít ebben a bolygatott földből előkerült, Hunyadi János kormányzósága alatt vert denár (Huszár 631), párizsi kapocs és néhány kerámiatöredék sem. Így főként a szakirodalom általános megállapításaira hagyatkozhatunk, amely a patkóíves szentélyű templomokat koraiaként értékeli. A hajó és a szentély az Árpád-korban már biztosan állott. A szentély délkeleti támpilléreiről az ásatási megfigyelések alapján nyilvánvaló, hogy külön, tehát minden bizonnyal később építik a szentély északi oldalához azt a sírépítményt, amely végül osszárítményként funkcionál. Belső oldalának lábázatát lépcsőzetesen képezték ki. Ennek csak ÉK-DNy-i irányú kiterjedését ismerjük (3,5 m), a másik két sarok, amely megadhatná a másik irányt is, nem esett bele feltárásunk területébe.

Köszönettel tartozom Béres Máriának, Jankovich-Bésán Dénesnek, Paszternák Istvánnak, Szatmári Imrénének és Széphegyi Lászlónak a kutatás során adott szakmai tanácsaiért.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

123. Fadd, Dombori, Molnár-tanya (Tolna megye) Kö

Bucsányi Kálmánnal és a bejelentővel 2000. május 5-én a területre utaztunk, mely a Duna jelenlegi Fadd-Dombori töltésének keleti oldalán, az ártéri részen található, így nyugati oldalról a töltés, keleti oldaláról pedig a Duna ártéri erdősávja határolja.

A Várszeg-dűlő déli oldalán, a közelmúltban lebontott Molnár-tanya térképen is jelzett körtefa csoportjától keletre egy É-D irányú kiemelkedés húzódik, melyet egy erdősáv oszt két részre. Idő hiányában a kiemelkedésnek csak az erdősávtól északra eső részét jártuk be, ahol a felszínen 15–17. századi kézi korongolt és korongolt kerámiatöredékeket – sárga és szürke korsótöredékeket, edényfüleket, fedődarabokat és kevés mázas edénytöredéket – gyűjtöttünk. Nem találtunk viszont Árpád-kori, illetve Anjou-kori kerámiamaradványokat (legalábbis a kiemelkedés ezen északi részén).

A terület északi végén lévő, kissé elkülönült, mintegy 25×25 méter nagyságú, kissé a többenél jobban kiemelkedő részen szinte csak apró téglatörmeléseket találtunk, valószínűleg itt állhatott a település temploma.

A megtalált település területe csak a Duna átvágása után került át a dunántúli területre, korábban ez a rész az itt erős nyugati kanyart leíró folyó keleti partjára esett, csakúgy, mint a tőle délebbre található egykori Erenye, Dalocsa vagy Bogyiszló is.

GAÁL ATTILA

124. Fadd, Jeges-hegy

A részletes jelentést lásd a 47–66. oldalon.

(Tolna megye) Ró, LT, H

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

125. Fehérvárcsurgó, Károlyi-kastély

(Fejér megye) Ú

A Műemlékek Állami Gondnoksága megbízásából és a Károlyi József Alapítvány támogatásával 2000. július 4–14. között régészeti kutatást végeztünk a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkjában, a szigeten álló egykori pavilon helyének meghatározása céljából.

A kutatás kiindulópontját, a kutatóárkok helyének megválasztását két, a II. világháború előtt készült fényképfelvétel határozta meg, amelyek tanúsága szerint a pavilon maradványai az ÉNy-DK tengelyű sziget DNy-i végén keresendők. A kutatóárkok helyének körültekintő kiválasztásának köszönhetően – miként a feltárás második szakaszában, a szelvény nyitásakor kiderült – a DNy-ÉK irányú kutatóárkok vonala a kör alaprajzú épületnek éppen a középtengelyére esett. Ennek felét kiásva megvizsgálhattuk a rétegviszonyokat és magának a maradványnak a kutatóárkok falán megjelenő metszetét.

A rendelkezésünkre álló forrásokból tudjuk, hogy Károlyi György (1802–1877) már 1836-ban, a Csurgó zálogba vételét követő második évben tárgyalásokba kezdett Heinrich Koch építésszel a kastély építését, átépítését illetően, már ekkor megbeszélésre került sor a kertet illetően is, amelynek beültetésére Bécsből hoztak számos növényt.

A térképes ábrázoláson először 1882-ben, a III. katonai felmérésen feltüntetett tónak és szigetnek a kialakítására a kastély 1844 és 1849 közötti átépítését követően kerülhetett sor, bizonyára ezért nem szerepel még az 1846–1847-es állapotot rögzítő 1829 és 1866 között készült II. katonai felmérésen. A tó helyének kiválasztását a talajszerkezeten is érzékelhető, erősen vízjárta környezet, az itt folyó patak helyzete határozta meg. Bizonyára a munkálatoknak a 19. század második felére tehető időszakának dokumentuma az a kék csikkal díszített fehér mázas edénytöredék a 19. századból, amely a kutatás során a pavilon maradványának közelében került elő. Úgy tűnik, a sziget kialakítását követően – legalábbis részben – kavicssal szórták le.

A II. világháború előtt készült fényképekről ismert pavilon építésére a 20. században, a kastély Károlyi József (1884–1934) fejér megyei főispán általi átalakításához kapcsolódva, az 1911-es parkfelújításkor kerülhetett sor, melyet a Magyarországra telepedő és itt 35 arisztokrata kertet létesítő Hein János (1866–1935) kerttervező prospektusában szerepeltetett terv dokumentált. A park Hein-féle alaprajzán maga az építmény ugyan nem szerepel, de a feltárt kavicszúzalékos járófelületet azonosíthatónak tartjuk az alaprajzon látható ábrázolással. A feltárás során azonban meg kellett állapítanunk, hogy a téglából épített alapzatú pavilonnak még az alap-

falát is kiszedték. Helyét azonban a bontáskor képződött habarcstörmelék egyértelműen meghatározta. Erre szelvényvel rábontva, a kör alapzat $\frac{1}{4}$ részét fel is tártuk. A vakolatörmelékkel kitöltött árok nyomvonalának tanúsága szerint átmérője 5,5–6 m lehetett. (A pontos méretet a maradványok védelme érdekében csak a rekonstrukciókor tervezett teljes kibontás fogja megadni.) Mivel a habarcstörmelék között sárgára festett vakolatdarabokat is találtunk, joggal feltételezzük, hogy legalább az alapzat ilyen színű volt.

A pavilon egyéb sajátosságait illetően szóbeli hagyományra kell hagyatkoznunk. A Fehérvárcsurgón élő Dombai István (született 1912-ben, 1926. január 1. és 1938 szeptembere között a gróf mellett inas) beszámolója szerint az 1945 táján elpusztult épület „kő” alapon falábakon állt és bádogtető fedte. (Megjegyzendő azonban, hogy az építmény helyeként a sziget közepét jelölte meg, itt azonban az ellenőrző kutatás során épületnek semmiféle nyomát nem találtuk.)

A szigeti pavilon épülettípusa – miként a tivoli Villa d’Este kertjének kör alaprajzú Vesta-temploma és Bastie d’Urfé (Loire) 16. századi, itáliai stílusú temploma, valamint B. del Bene Civitas Veri című 1609-es művének egyik metszetén a Parnasszuson trónoló Apollónt közrefogó 5-5 „szentély” példázza – a reneszánszból felújított antik hagyományból ered, de mint a liancourti kastélypark 1654-es ábrázolása, valamint éppen a Heinféle prospektus egyik, nagy valószínűséggel a gödöllői kastély parkjára vonatkozó tervlapján látható Ámor-templom bizonyítja, a barokk kertépítészetben is fontos szerepet játszott. Az antik templom elengedhetetlen tartozéka volt az angolkerteknek is. Ezek egy csoportja oszlopok által tartott, szobor feletti kupolaként jelent meg. Ez utóbbi szoborral díszített épülettípus kútházként is előfordult, míg szobor nélküli változatára Fruman Antal 1853-as balatonfüredi kúterve szolgálhat példával. A szobor nélküli változatok – a csurgóival ellentétben – leginkább magaslatokon felállított pavilonokként tűnnek fel a kertekben, parkokban, ezek példaként pedig a hotkóci Csáky-kastély 1802-ben létesített kertjének pavilonját és a sárospataki angolkert 1826-os tervén látható építményt valamint az andornaktályai kastély pavilonját lehet idézni.

A fehérvárcsurgói pavilon tehát a parképítészet egyik összetett eredetű hagyományának, elemének, az angolkertek és tájkertek által közvetített kései példája. A vízparton felállított, a vízfelületen megcsillanó tükörképű épületnek Csurgón azonban valószínűleg nem elsősorban épületként, hanem látványi elemként volt jelentősége. Ebben a szerepben az olyan, építészetileg lényegesen igényesebb alkotások iránti szükségletet volt hivatva pótolni, mint a Villa Belgiojoso kertjének temploma, az elbwieseni Venus-, a wilhelmshöhe Jussow- és a Merkur-, vagy a kismartoni Leopoldina-templom. Az archív fényképfelvételek azonban szemléletesen mutatják, hogy a szigeti pavilon látványa – majdani rekonstrukciójának köszönhetően – bizonyára jelentős mérték-

ben hozzájárul a kastélypark egykori hangulatának visszaidézéséhez.

BALÁZSIK TAMÁS

126. Felsőnyék határa

(Tolna megye) I

A településen 1999. december 8-án végeztünk légi felderítést, 2000. március 8-án pedig terepbejárást.

Liba-mező, Szerfás: A terepen megtaláltuk a légi főtől látható objektumokat, korhatározó leletek nélkül. Egy helyi adatközlő szerint a téglalap alakú kiemelkedést az 1970-es években a munkásörök lőtérnek használták. A tőle É-ra lévő barázdák valószínűleg szőlőművelés nyomai. A dombon D-i irányban az adatközlő szerint vannak még felhagyott szőlők.

Szabad-föld-dűlő: A terepbejárást során leleteket nem találtunk, a légi felvételeken látható foltokat valószínűleg gyomnövények okozhatták.

2000. június 22-én újabb légi felderítést végeztem a település fölött.

Farkasházi-dűlő: Ismeretlen korú, telekhatárként vagy dűlőrendszerként értelmezhető lineáris nyomokat fényképeztem.

BERTÓK GÁBOR

127. Felsőtelekes, Zubogyi-völgy

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á

A település déli határában, az úttól nyugatra fekvő kis parcellákban a tarlón, jó észlelés mellett, kis területről, igen nagy mennyiségű vassalakot és kevés Árpád-kori kerámiát gyűjtöttünk.

CZAJLIK ZOLTÁN

128. Felsőzsolca, Nagyszilvás

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk

2000-ben folytattuk az 1999-ben megkezdett tervszerű régészeti feltárást a Felsőzsolca ÉK-i végében fekvő, Nagyszilvás elnevezésű lakóhelyen. 2000. augusztus 15. és szeptember 7. között folyt megszakítás nélkül a munka a Nagyszilvás utca 23. számú ház telkén. A fent említett időszak alatt a Felsőzsolcai Önkormányzat által biztosított közhasznú munkások segítségével, a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztályának irányításával kutattunk egy 6×12 m-es területet.

1999-ben még úgy tűnt, hogy megtaláltuk a középkori település templomának maradványát, melyet egy épület ÉNy-i sarkának kiszedett alapozásában véltünk felfedezni.

2000-ben a telek adottságaihoz igazított 4. szelvényben elsőként a tavaly megfigyelt É-D-i irányítású Ny-i fal alapozási árkának törmelékes betöltése került elő, melyről azonban a későbbiekben kiderült, hogy minden valószínűséggel nem ez volt a templom falának alapozása, mivel ettől Ny-ra később előkerült egy félkör-